

ВЪРХОВЕН КАСАЦИОНЕН СЪД

служба „Регистратура“ - 2 -

Изм.№ *и - т*

Дата на регистриране: **Ж. Ж. Ж**

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
**ВЪРХОВЕН
КАСАЦИОНЕН
СЪД**

КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД

Вх. № *J&9J*

Дата

Изм.№.

**ДО
Г-ЖА ПАВЛИНА ПАНОВА
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА
КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

На Ваш изх.№ 195кд/19.07.2022 г.

Относно: Становище на Върховния касационен съд по к.д. № 14/2022 г. на Конституционния съд на Република България

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО ПАНОВА,

Приложено изпращам на Вашето внимание становище на Върховния касационен съд по конституционно дело № 14/2022 г., във връзка с искането на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето (доп., ДВ, бр. 110 от 2020 г., в сила от 30.06.2021 г.).

Приложение: съгласно текста.

С уважение,

**ГАЛИНА ЗАХАРОВА ш
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА
ВЪРХОВНИЯ КАСАЦИОНЕН СЪД**

СТ А Н О В И Щ Е

на Върховния касационен съд на Република България

по конституционно дело № 14/2022 г. на Конституционния съд на

Република България

С определение от 19 юли 2022 г., постановено по конституционно дело № 14/2022 г., Конституционният съд на Република България е допуснал за разглеждане по същество искането на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл.158, ал.5, изречение трето от Закона за здравето (33) на Република България (Доп., ДВ, бр.110 от 29.12.2020 г., в сила от 30.06.2021 г.).

В искането се твърди, че оспорената норма, която допуска участие на настаняваното лице и вещото лице, назначено да даде експертно мнение, чрез видеоконференция в съдебното производство по задължително настаняване и лечение на лица с психични разстройства в лечебни заведения, е в противоречие с принципа на правовата държава (чл.4, ал.1 от Конституцията), с конституционно гарантираното право на защита на всеки гражданин във всички стадии на процеса (чл.56 във вр.чл.122 от Конституцията) и с правото на лична свобода и неприкосновеност (чл.30, ал.1 от Конституцията).

Противоречието на приетото със ЗИДГПК¹ допълнително изречение трето към чл.158, ал.5 от 33 с нормите на чл.56, във връзка с чл.122 от Конституцията омбудсманът открива в ограничаване на правото на лицето, чието настаняване на задължително лечение се иска, на безпрепятствен достъп до съд, който да може лично и непосредствено да възприеме обстоятелствата, свързани със състоянието на психичното му здраве и прецени нуждата от задължително настаняване в лечебно заведение. Според вносителя на искането, регламентираното с оспорената норма дистанционно изслушване на лицето вместо присъственото му явяване пред съда, възпрепятства пълноценното упражняване правото на защита и поради липсата на пряк контакт между него и защитника му в рамките на конкретното съдебно производство.

На следващо място вносителят на искането подчертава, че задължителното лечение по своята същност е лишаване от свобода, предвидено в чл.5, § 1 на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, поради което по отношение на него са приложими стандартите за защита от произволно лишаване от свобода, произтичащи от текста на Конвенцията и практиката на Европейския съд по правата на човека, в която се приема, че съдебният контрол на лишаването от свобода следва да отговаря на основни изисквания за справедлив съдебен процес. В тази връзка омбудсманът се позовава на решение № 13 от 05.10.2021

¹ ДВ, бр. 110/2020 г., в сила от 30.06.2021 г.

година на КС на РБ по к.д № 12/2021 г., с което за противоконституционна е обявена разпоредбата на чл.64, ал.2, изр.2 от НПК, предвиждаща аналогична процедура за дистанционно изслушване на обвиняемо лице в производство по първоначално вземане на мярка за неотклонение „задържане под стража“ в досъдебното производство на наказателния процес, като обосновава извод, че атакуваната разпоредба не отговаря както на българските стандарти за справедлив съдебен процес, установени в законодателството и в практиката на Конституционния съд, така и на международните стандарти, установени в ЕКПЧОС и в практиката на ЕСПЧ. Подчертава, че волята на конституционния законодател, залегнала в чл.30 от Конституцията, сочи на важността на процедурните гаранции, като иманентно присъщи на правото на лична свобода и неприкосновеност², поради което атакуваната норма от 33 противоречи и на този текст от Конституцията на Република България.

Не на последно място според вносителя на искането разпоредбата на чл.158, ал.5, изречение трето от 33 не е ясна, точна и непротиворечива, което създава опасност от нееднакво тълкуване и противоречиво прилагане, поради което не отговаря на стандартите на принципа на правовата държава във формален смисъл. Нещо повече, тя въвежда ограничения на законодателно ниво на основни права на гражданите без лимит на действие във времето и без да са конкретизирани онези по-висши конституционни ценности, чиято защита да оправдае такива ограничения.

Въз основа на изложеното, омбудсманът прави заключение, че нормата на чл.158, ал.5, изречение трето противоречи на разпоредбите на чл.4, ал.1, чл.30, чл.56 и чл.122 от Конституцията на Република България, поради което предлага да бъде обявена за противоконституционна.

Върховният касационен съд е конституиран като заинтересована институция по конституционното дело и в това си качество дава настоящото становище.

Омбудсманът на Република България обосновава противоконституционността на разпоредбата на чл.158, ал.5, изречение 3 от Закона за здравето, позовавайки се на характера на задължителното лечение, което по своята същност е лишаване от свобода, предвидено в чл.5, § 1 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧОС). Във връзка с това подчертава, че спрямо него са приложими стандартите за защита от произволно лишаване от свобода, произтичащи от текста на конвенцията и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), който в редица свои решения е приел, че съдебният контрол на лишаването от свобода следва да отговаря на основни изисквания за справедлив съдебен процес, каквито не са налице в хипотезата на чл.158, ал.5, изр.3 от 33. Като цяло се позовава на решение № 13 от 05.10.2021 г. на КС по к.д. № 12/2021 г., с което за противоконституционна е обявена разпоредбата на чл.64, ал.2 от НПК, също визираща възможност обвиняемият да участва в производството по вземане на мярка за неотклонение „задържане под стража“ чрез видеоконференция.

За да формира своето становище, Върховният касационен съд анализира характера на производството по задължително настаняване и лечение на лица с

² Решение № 13 от 05.10.2021 г. по к.д.№ 12/2021 г. на КС; Решение № 3 от 2011 г. по к.д.№ 19/2010 г. на Конституционния съд.

психични разстройства, както и приликите и различията му с производството по вземане на мярка за неотклонение задържане под стража по чл.64 от НПК. Въз основа на този анализ стигна до извода, че макар двете процедури да предвиждат задържане, то е различно по вид, с оглед на което е предмет на различна закрила от ЕКПЧОС и Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП) - защитата на правата при задържане под стража като мярка за неотклонение по наказателни дела е предмет на уредба в чл.5, § 3 от ЕКПЧ и чл.9, § 3 от МПГПП, а защитата при задържане с оглед задължително настаняване и лечение е залегнало в чл.5, § 4 от ЕКПЧОС и в чл.9, § 4 от МПГПП. Независимо от това, и двата вида задържане по характера си са лишаване от свобода, поради което всички гаранции, регламентирани в Конституцията и цитираните актовете на международното право, касаещи правата на човека, са относими към всяко едно от тях. С оглед на това искането на омбудсмана за обявяване разпоредбата на чл.158, ал.5, изр.3 от 33 за противоконституционна е основателно и следва да бъде подкрепено.

Нормата на чл.158, ал.5 от 33 е изменена със ЗИД ГПК³ през м.декември 2020 година, като е допълнена с изречение трето, предвиждащо възможност когато здравословното състояние на лицето не позволява явяването му в съдебно заседание, както и в случаи на обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни обстоятелства] лицето, чието настаняване се иска, както и вещото лице, назначено да даде експертно мнение, да участват в делото и чрез видеоконференция, като самоличността им се удостоверява от директора на болничното заведение или от упълномощено от него лице. Според мотивите на законодателя, въвеждането на хипотезата за изслушване на настаняваните лица чрез видеоконференция е провокирано от затруднения, свързани: с транспортирането им до съда, изискващо осигуряване на специализиран транспорт и санитарии; с това, че значителна част от тях са във фаза на обостряне, което ги прави потенциална опасност не само за лекарите психиатри, но и за трети лица, в контакт с тях; че тази форма на изслушване представлява само допълнителна гаранция за защита на техните права и законни интереси. Все според мотивите към закона използването на видеоконференцията при настаняване на задължително лечение ще се използва единствено когато здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебно заседание, както и при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни обстоятелства. За разлика от мотивите, в текста на атакуваната норма се предвижда участие чрез видеоконференция не само на лицето, чието настаняване на задължително лечение се иска, но и на вещото лице, назначено да даде експертно становище.

Със същия законопроект е изменена и разпоредбата на чл.64, ал.2 от НПК, като в ново изречение второ (обявено за противоконституционно с решение № 13 от 05.10.2021 г. по к.д. № 12/2021 г.) е прието, че при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства или при изразено писмено съгласие на обвиняемия и неговия защитник, обвиняемият може да

³ ДВ, бр. 110/2020 г., в сила от 30.06.2021 г.

участва в делото и чрез видеоконференция, като в тези случаи самоличността му се удостоверява от началника на затвора или началника на ареста или от определен от тях служител. Сравнението между двете норми сочи, че уредбата на съдебния контрол чрез видеоконференция в производството по чл.158, ал.5 от ЗЗ е по-рестриктивна от тази по чл.64, ал.2 НПК, защото не е обвързано с никакво съгласие на лицето, чието настаняване на задължително лечение се иска. Така неговите права са значително по-сериозно засегнати. А според вносителя на искането, сигнали до институцията на омбудсмана сочат, че използването на видеоконференция по скайп като форма на изслушване на настаняваните лица се е превърнало в рутинно гледане на тези дела, без да се иска съгласие от когото и да било, като настаняваното лице се включва обикновено от Центъра за психично здраве, в който пребивава след настаняването му по спешност, докато адвокатът му се намира в съдебната зала, без връзка с него.

Атакуваната норма на чл.158, ал.5, изр.3 страда от съществени пороци, поради което прилагането ѝ обуславя създаването на противоречива съдебна практика и наред с това накърнява основни, конституционно защитени права на засегнатите лица, което я прави конституционно нетърпима.

Преди всичко следва да се има предвид създаденото вътрешно противоречие в чл.158, ал.5 от ЗЗ между изречение първо и второ от една страна и обсъжданото изречение трето - от друга. Първите две изречения обосновават необходимостта от лично изслушване на лицето, както и необходимостта съдът да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. Това изискване е съществено, защото чрез личния контакт на съда с настаняваното лице е възможно да се прецени наличието на предпоставките за лишаването му от свобода чрез настаняването му на задължително лечение - не само наличието на психично заболяване, но преценка и на характера и тежестта на това състояние, което да го прави опасно за околните и него самия. Тъкмо необходимостта от придобиване на непосредствено впечатление е мотивирало законодателя в изречение първо на чл.158, ал.5 от ЗЗ да предвиди принудително довеждане на това лице като средство за гарантиране личното му изслушване. В противоречие с тези изисквания, в изречение трето се въвежда изслушване чрез видеоконференция, която безспорно опосредства комуникацията и изключва възможността за придобиване на непосредствено впечатление от съда на конкретното състояние на лицето. Съществуването на такива противоречиви правни норми е в разрез с принципа на правовата държава, залегнал в чл.4, ал.1 от Конституцията на Република България. Според трайната практика на Конституционния съд *„[...]Правовата държава във формален смисъл е държавата на правната сигурност, което на свой ред предполага законите да са ясни, точни и непротиворечиви⁴.[...] нормотворчеството в правовата държава изисква законовите разпоредби да не създават взаимоизключващи се правни положения, неразбираеми и неясни задължения, защото това сериозно би затруднило и възпрепятствало правоприлагането, респективно изпълнението на закона. Без яснота, точност и непротиворечивост законите губят своята регулаторна стойност, тъй като се*

⁴ В този смисъл са Решение № 1/2005 г. по к.д. № 8/204 г.; Решение № 4/2014 г., по к.д. № 12/2013 г.; Решение № 13/2021 г. по к.д. № 12/2021 г. и др.

създава опасност от нееднаквото им тълкуване и прилагане." (Решение № 13 от 05.10.2021 г. по к.д. № 12/2021 г.).

За „качеството на закона“ особено внимание обръща не само Конституционният съд в своята практика, но и Европейският съд по правата на човека, който в редица свои решения⁵ подчертава, че от съществено значение за националното право е условията за лишаване от свобода да са ясно определени и самият закон да бъде предвидим, така че да отговаря на стандарта за „законосъобразност“, установен в ЕКПЧОС - стандарт, който изисква всеки закон да бъде ясен и точен, за да позволи неговото прилагане. Позовавайки се на чл.5, § 1 и практиката на ЕСПЧ, Конституционният съд сочи, че „[...] Фактори, които са от значение за тази оценка на „качеството на закона“, които в някои случаи се наричат „гаранции срещу произвол“, включват наличието на ясни правни разпоредби за постановяване на задържане, за удължаването му, за определяне на срокове за това и най-вече за наличието на ефективно средство за защита, чрез което жалбоподателят може да оспори законосъобразността на задържането (J.N. срещу Великобритания). Разпоредби, които се тълкуват по противоречив и взаимноизключващ се начин от националните органи, не отговарят на стандарта за „качество на закона“, изискван от Конвенцията (Nasrulloev v. Russia; Jecius v. Lithuania).

Оспорената разпоредба в частта „бедствие, епидемия, други форсмажорни обстоятелства“ противоречи на чл.4, ал.1 от Конституцията не само защото не въвежда стандарта за това ограничаване, като не посочва кои са онези по-висши конституционни ценности, които оправдават ограничаването на правото на обвиняемия да бъде изправен пред съда, а и защото не отговаря на стандартите на принципа на правовата държава във формален смисъл, който изисква законите да са ясни, точни и непротиворечиви. Липсва определение на понятията бедствие, епидемия и други форсмажорни обстоятелства... Изброяването, предвид употребата на израза „други форсмажорни обстоятелства“, не е изчерпателно... Налице е и вътрешно противоречие в самата разпоредба, тъй като по своя характер бедствието и епидемията също представляват форсмажорни обстоятелства“.

Освен поради вътрешна противоречивост на разпоредбата на чл.158, ал.5, предизвикана от приемането на изречение трето в нея, тази норма е в противоречие с принципа на правовата държава и поради нарушение на принципа за пропорционалност (забрана за прекомерност), който е изискване на принципа на правовата държава. В своето решение по к.д. № 12/2021 г., касаещо оспорената разпоредба на чл.64, ал.2, изр.2 от НПК, КС е посочил: „[...] дори в условията на обявено военно или друго извънредно положение, Конституцията изисква ограничаването на упражняването на основните права, които подлежат на дерогиране, да бъде направено със закон, който трябва да въвежда стандарта за това ограничаване (Решение № 10/2020 г. по к.д. № 7/2020 г.)[...]Трайна е практиката на Съда[...] по въпроса за възможността упражняването на основните права на гражданите да бъде ограничавано в случаите, когато е налице легитимна цел (само в случай, когато това се налага, за да бъдат

⁵ Khlaifia and Others v. Italy; Del Rio Prada v. Spain; Grendga v. Romania; Medvedyev and Others v. France

съхранени висши конституционни ценности, както и при необходимост да се предотврати засягането на други общественостнозначими интереси), основанието е установено със закон, в рамките на предвиденото в Конституцията ограничение и е спазен принципът на пропорционалност (съразмерност).

[...] като предвижда възможност за участие на обвиняемия в делото за първоначално вземане на мярка за неотклонение задържане под стража чрез видеоконференция на основание обявено военно или друго извънредно положение, оспорената разпоредба ограничава правото на обвиняемия на физическо в смисъл присъствено изпращане пред съдия, без да въвежда стандарта за това ограничаване в противоречие с принципа на правовата държава (чл.4, ал.1 от Основния закон [...]).

Аргументите на Конституционния съд по к.д. № 12/2021 г. са напълно относими и към процедурата по чл.158, ал.5, изр.3 от 33, доколкото настаняването на задължително лечение по своята същност е лишаване от свобода. С оглед на това стандартите за защита от произволно лишаване от свобода, регламентирани в ЕКПЧОС и произтичащи от практиката на ЕСПЧ са приложими и в това производство, като съдебният контрол следва да отговаря на изискванията за справедлив съдебен процес. В тази връзка цитираното по-горе решение на КС определя осъществяването на справедливо правосъдие като „...една от целите на Конституцията“. Проследявайки развитието на практиката си, КС стига до заключение „...че конституционното право на защита може да се реализира в своята пълнота, само ако пътят до съда не е затворен...¹“. Точно обратният ефект е постигнат с въвеждането на възможността изслушването на настаняваните на задължително лечение лица да се провежда чрез видеоконференция. Осуетяването на личния контакт на съдията с тези лица, опосреден чрез съвременните способности за комуникация, води до заобикаляне на гаранциите за справедлив процес, доколкото само непосредственото впечатление за тяхното състояние е гаранция за спазване на конституционните им права - правото на лична свобода и неприкосновеност, правото на защита на нарушените или застрашените им права и законни интереси, през всички стадии на процеса. Това е така, защото липсата на непосредствен, в смисъл на присъствен, контакт между съдията и настаняваното лице води до съмнения за изразена от него свободна воля, без упражнен физически или психически натиск. Гаранцията за липса на влияние върху тези лица е особено важна, предвид факта, че те са особено уязвими, дори повече от обвиняемите лица.

Съществуващата към момента редакция на чл.158, ал.5, изр.3 от 33 обуславя прекомерно разширяване приложното поле на видеоконференцията в производството по настаняване на задължително лечение, защото освен в условията на неизчерпателно изброените форсмажорни обстоятелства, неприсъственото изслушване на лицето е предвидено винаги, когато здравословното му състояние не позволява да се яви в съдебно заседание. Видно от посочените в искането сигнали, лицата, чието настаняване на задължително лечение се иска, обикновено са настанени по спешност в Център за психично здраве, откъдето се включват във видеоконференция по скайп, без да се иска съгласие или разрешение от никого. Така разглеждането на тези дела чрез видеоконференция се е превърнало в рутинна практика, а не е изключение. Освен че протичащата по този ред процедура осуетява непосредственото възприятие на съдията, тя изключва и личния контакт на лицето с неговия защитник, тъй като адвокатът се

намира в съдебната зала. Това обстоятелство потвърждава по категоричен начин засягането на конституционното право на защита на лицата с психично разстройство в процедурата по настаняването им на задължително лечение, което е в подкрепа на тезата за противоконституционност на обсъжданата норма.

Не на последно място следва да се отбележи още, че приложното поле на разпоредбата на чл.158, ал.5, изр.3 е неоправдано разширено чрез допускане неприсъствено изслушване и на вещото лице, назначено да даде експертно мнение. Съобразно съществуващата редакция на цитираната норма, тази възможност не е ограничена до хипотезите на форсмажорни обстоятелства, поради което следва, че разпитът на вещото лице може винаги да се осъществява чрез видеоконференция. Както стана ясно, мотиви към закона в тази насока липсват, което не дава възможност да се разбере действителната волята на законодателя при приемането на този текст.

Колкото до затрудненията при транспортиране на лицата с психични разстройства до съдилищата, на които законодателят се е позовал в мотивите си към закона, този въпрос би следвало да бъде уреден на законово ниво по начин, който да не засяга правата на тези лица в производството по настаняването им на лечение, основната гаранция за което е непосредствено придобитото впечатление от съдията за конкретното им състояние. Този въпрос обаче не е предмет на конституционното дело, поради което не следва да бъде обсъждан в настоящото становище.

По изложените съображения Върховният касационен съд се солидаризира напълно с доводите на омбудсмана за противоречие на атакуваната с искането разпоредба на чл.158, ал.5, изречение трето от Закона за здравето с разпоредбите на чл.4, ал.1, чл.30, чл.56 и чл.122 от Основния закон на Република България, поради което предлага същата да бъде обявена за противоконституционна.